

УДК 341.171

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СУЧАСНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

Ірина Яворська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000, тел. (032) 239-41-99*

Розкрито особливості правової системи ЄС як правової системи особливого роду – sui generis, її взаємозв'язку з правовими системами держав-членів та з правовими системами європейських міжнародних організацій.

Ключові слова: право Європейського Союзу, правова система Європейського Союзу, установчі договори ЄС, принципи права ЄС, цілі ЄС.

Існуючи в рамках меж дії різних правових комплексів і правових режимів у рамках міждержавних відносин [19, с. 7], правова система ЄС увібрала в себе найпрогресивніші здобутки та правові традиції європейських держав, що є однією з визначальних умов у процесі творення норм права в рамках ЄС.

Істотний внесок у дослідження різноманітних аспектів функціонування правової системи ЄС внесли такі іноземні та вітчизняні вчені, як А. Дашвуд, Н. Фостер, Ж. Вейлер, Н. Марченко, В. Муравйов, М. Микієвич, О. Андрійчук, В. Скакун, А. Саїдов.

Метою нашої статті є дослідження особливостей правової системи ЄС, засад її взаємодії з правовими системами держав-членів.

Наявність діаметрально різних поглядів щодо правової природи ЄС обумовлюють складність формулювання поняття права Європейського Союзу. Як одна з найбільш динамічних правових систем сучасності [33, с. 31], правова система Європейського Союзу перебуває у постійному розвитку [13, с. 59–66]. Її конституціоналізація здійснюється, на відміну від національних правових систем, не вищими законодавчими органами, що приймають, змінюють чи відміняють конституційні акти, як це звичайно відбувається, а Судом ЄС [14, с.78].

У сфері порівняльного правознавства науковці [16, с. 211] все частіше зосереджують особливу увагу на визнанні державами-членами різних правових систем один одного.

Аналізуючи етапи формування романо-германського типу правових систем науковці відштовхуються від моменту створення Європейського Союзу. Зазначене свідчить про взаємний вплив правових систем держав-членів та Європейського Союзу. Так, розвиток наукових уявлень щодо змісту і значення принципу верховенства права більшість дослідників розглядає, передусім, у тісному взаємозв'язку з особливостями розвитку національних правових систем Великобританії, Франції та Німеччини, де дістали доктринального

обґрунтування, відповідно, принцип верховенства права, принцип законності та правової держави [9, с. 7].

З огляду на це, варто погодитися з дослідником у сфері компаративістики В. Скакуном з приводу того, що «третє тисячоліття... стане новим етапом розвитку романо-германського типу (сім'ї) правових систем, ознаменованих зближенням, гармонізацією та уніфікацією їх законодавчих комплексів та будовою загальноєвропейської правової сім'ї» [17]. Це дає підстави вважати, що правова система ЄС не тільки не залежить від якоїсь конкретної правової системи, а навпаки «здійснює певний вплив на національні правові системи» держав-членів та «переплітається з ними» [23, с. 57]. Так, у сфері регулювання діяльності компаній в ЄС перше покоління директив (Перша, Друга та Шоста директиви) розроблено під впливом німецької правотворчості. Друге покоління директив (Четверта, Сьома та Восьма директиви) прийнято з метою поєднання підходів різних держав-членів у регулюванні діяльності компаній. Аналіз судової практики Суду ЄС у сфері регулювання діяльності компаній у рамках ЄС є яскравим підтвердженням врахування особливостей функціонування корпоративного права у рамках дії різних систем права.

Сьогодні правова система ЄС, що створена та функціонує на засадах міжнародного права, є автономним особливим утворенням, визначальною засадою діяльності якого є досягнення цілей та завдань в економічній, політичній та правовій сферах. Необхідність розвитку права ЄС, відповідно до зазначених цілей, слугує однією з передумов переростання правозастосування у правотворчість – «у ході правозастосування, що часто у Європейських Спільнотах має форму правотворчості...» [2, с. 21], формуються норми права, які є однаковими для усіх держав-членів ЄС [24].

Функціонування і розвиток правової системи ЄС нерозривно пов'язані з правовими системами таких організацій, як Організація з безпеки та співробітництва у Європі, діяльністю Ради Європи, інших організацій і, безперечно, з національними правовими системами держав-членів. Так, формуючи концепцію захисту основоположних прав людини у справі Міжнародного Торгового товариства, Суд ЄС зазначив, що джерелом таких прав є «конституційні традиції, спільні для держав-членів» [25].

Згідно з ч. 3 ст. 6 (колишня стаття 6) Договору про Європейський Союз [11], основні права, як вони гарантовані ЄКПЛ і як вони впливають з загальних для держав-членів конституційних традицій, включаються до змісту права Союзу в якості загальних принципів.

Нерозривний зв'язок з зазначеними правовими системами, з правовими системами держав-членів обумовлює засади функціонування правової системи Європейського Союзу, тим самим визначаючи компетенцію та особливості формування його інституційної системи.

Побудована на засадах урахування особливостей наднаціонального та міжурядового співробітництва, інституційна система ЄС слугує досягненню цілей, поставлених перед Європейським Союзом. Саме вони є визначальними у

процесі розвитку права Співтовариств, визначаючи напрями правозастосовчої та правотворчої діяльності в рамках зазначеної організації.

Визначальною особливістю ЄС є те, що, з одного боку, він діє як міжнародна організація в рамках міжнародного права, а з іншого – як наднаціональна структура держав-членів. Лісабонський договір, з якого вилучили зовнішні символи, форми й ознаки державоподібності, покликаний тією чи іншою мірою виконувати для Європейського Союзу ті функції, які виконує відносно звичайної держави Конституція [13, с. 65]. Аналізуючи положення Лісабонського договору, російський вчений С. Кашкін небезпідставно зауважує, що «Лісабонський договір являє собою трансформацію в установчі договори Проекту Конституції» [13, с. 34].

Часто дослідники вбачають у ЄС ознаки федеративного об'єднання. На Європейському континенті ідеї, концепції та рухи стосовно об'єднання держав Європи сягали давніх часів [22, с. 395–405]. Так, Д. де Ружмон, один з найактивніших прихильників створення Об'єднаних штатів Європи, пропонував децентралізувати державну владу і розподілити її між районами, федераціями. Він стверджує, що місце «держави-нації» повинна зайняти федерація, за якою федеральні агентства по типу ЄС вирішуватимуть важливі політичні, економічні, екологічні, наукові та інші функціональні завдання [31]. Англійські вчені Д. Уайт та А. Дашвуд [5] визнають ЄС розвинутою формою міжнародної міжурядової організації, яка виявляє ознаки федерації. Російські дослідники вбачають ознаки поетапного зрушення у ХХІ столітті проявів фактичного суверенітету європейських держав, вважаючи, що «конфедеративна система ЄС з об'єктивних причин потребує трансформації в єдину державу, засновану на принципах федералізму» [18, с. 14]. Проте таку перспективу вбачають, як зазначає автор, лише країни – засновниці ЄС. Великобританія та Скандинавія бачать майбутнє Європи у створенні союзу суверенних держав з наголосом на міжурядовий, а не наднаціональний підхід [10, с. 65]. Сучасні дослідники [29, с. 59–75], аналізуючи природу ЄС, вбачають саме у функціях Суду ЄС компетенцію та функції, що дають підстави його вважати провідником ідей федеративної держави.

Об'єктивний розвиток міжнародних відносин зумовив необхідність створення європейськими державами Європейського Союзу з окремою правовою системою [7, с. 51], яку Л. А. Луць охарактеризувала як «цілісну, структурновпорядковану за допомогою норм і принципів міжнародного права та права ЄС, стійку взаємодію суб'єктів міжнародного права, що забезпечує досягнення належного правопорядку у визначених установчими договорами ЄС сферах європейського правового простору» [6, с. 150]. Як зазначає дослідниця права компаній в ЄС О. Кібенко, і з цією думкою слід погодитися, право ЄС не можна застосовувати у вакуумі. Воно ґрунтується на правовій системі кожної з держав-членів, та в деяких випадках на міжнародно-правових нормах. Якщо «сприймати правову систему як єдність позитивного права (нормативний комплекс), правосвідомості (духовне начало) правовідносин і

правозастосовчого процесу (юридична практика), то стане очевидним, що право ЄС має всі підстави іменуватися правовою системою» [7, с. 51].

Все частіше, аналізуючи правові системи європейських держав [15, с. 22–45], науковці відзначають існування явища конвергенції.

Як правова система *sui generis*, система права ЄС володіє особливою системою юрисдикційного захисту та знаходиться у постійному розвитку – *in status nascendi* [30, с. 1–44]. Її суб'єктами, окрім держав, є фізичні та юридичні особи, які в праві безпосередньо застосовувати правові норми, сформовані в рамках Європейського Союзу.

Розвиток правової системи ЄС забезпечується діяльністю Суду ЄС, який, здійснюючи тлумачення і застосування Договорів, забезпечує дотримання права ЄС усіма його суб'єктами. Отже, Суд ЄС реалізує повноваження, закріплені у статті 19 (колишня стаття 9 F) Договору про Європейський Союз. Водночас така діяльність Суду ЄС сприяє гармонізації окремих галузей права Європейського Союзу. Отож, функціонування Суду в межах визначеної компетенції, реалізація ним своїх повноважень, співпраця з іншими органами ЄС слугують досягненню цілей Європейського Союзу.

Досягнення цілей, визначених установчими договорами Європейського Союзу, надає широкі можливості у реалізації компетенції органами Європейського Союзу, формування права цієї організації. Увесь доробок Суду Європейського Союзу (до набрання чинності Лісабонським договором – Суду Європейських Співтовариств), його діяльність слугує забезпеченню і досягненню цілей, що стоять перед Європейським Союзом. У своїй діяльності Суд керується не лише нормами права ЄС, але й неухильно дотримується загальних та спеціальних принципів функціонування організації, будуючи свою позицію з урахуванням як букви, так і духу права ЄС [34, с. 193]. Цілі Союзу є критерієм правомірності в діяльності Європейського Союзу, у тому числі при оскарженні рішень у Суді [13, с. 72].

Саме завдання, сформульовані у Договорі про Європейський Союз, визначають засади правотворчої та правозастосовчої діяльності в рамках Європейського Союзу. Досягнення цих завдань і цілей є пріоритетним напрямом створення та діяльності усіх органів Європейського Союзу. Зазначене положення знайшло відображення у Договорі про Європейський Союз (стаття 2 (колишня стаття 1 bis), стаття 3 (колишня стаття 2), у рішеннях Суду ЄС, – «кожний припис права ЄС повинен формулюватися у світлі засад права ЄС, а також цілей і завдань його розвитку» [32]. Вперше до Лісабонського договору про Європейський Союз (стаття 2 договору) включено правову категорію – «цінності Союзу».

Досягнення цілей є визначальним для прийняття рішень Судом ЄС, саме такою є одна з підстав прийняття рішень у справі *Case 46/80, Vinal SpA v. Orbat SpA* – «Суд, виходячи з духу та цілей статті 90...» [27]. Враховуючи особливі цілі у сфері реалізації податкової політики ЄС, Судом ЄС було прийнято рішення щодо дозволеної податкової диференціації між товарами у справах *Case 200/85 Commission v. Italy, Case 196/85, Commission v. France* [26]. Як впливає з

практики Суду, для виправдання застосування податкової диференціації необхідно довести не тільки, що така диференціація спрямована на досягнення цілей, які самі по собі є сумісними з правом Співтовариства, але й довести, що оскаржувані заходи мають прямий та фактичний зв'язок із задекларованою ціллю [8, с. 228].

У Договорі про заснування Конституції для Європи вперше за уся правничу історію європейської інтеграції було експліцитно задекларовано цінності, реалізацію та захист яких ставить перед собою Європейська Унія. Саме посилення на них містилося ще у Маастрихтському договорі про ЄС 1992 року, однак переважна більшість унійних цінностей існувала імпліцитно: або у правовій свідомості основних суб'єктів правової творчості та правового застосування, або ж у формі доктринальних рішень – прецедентів Суду Європейських Спільнот [1, с. 60–61]. Дискусії щодо цінностей, на яких базується Конституція для Європи, належали до найгостріших упродовж усього процесу розробки та концептуалізації тексту зазначеного документу.

Важливість цінностей, сформульованих в установчих договорах, підкреслює і російський дослідник права Європейського Союзу – С. Ю. Кашкін [12, с. 13].

Європейський Союз базується на цінностях поваги до людської особистості, свободи, рівності та верховенства права, на повазі до прав людини, включно з правами меншості. Зазначені цінності є загальними для держав-членів у рамках суспільства, яке характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю та рівністю жінок і чоловіків.

Суд ЄС, визначаючи поняття та сферу застосування процедури преюдиційного розгляду, відзначив, що необхідно переконатися в тому, що справа є цілком зрозумілою судам інших держав-членів, що відмінності в мовах не спричинять суперечливе рішення у державах-членах і що право ЄС повинно застосовуватися у світлі його застосування відповідно до *цілей Співтовариства*» [28, с. 198].

Саме тому, на підставі статті 13 (колишня стаття 9) Договору про Європейський Союз, «Союз володіє інституційним механізмом, покликаним впроваджувати в життя його цінності, здійснювати його цілі, слугувати його інтересам, інтересам його громадян і держав-членів, а також забезпечувати послідовність, ефективність і наступність його політики та дій.

Особливі завдання обумовлюють і особливі способи формування права в рамках цієї організації, що характеризується наднаціональними ознаками.

Право є важливим чинником інтеграційних процесів, що відбуваються в межах європейського континенту з другої половини ХХ століття. Воно надає стабільності, формальної визначеності, обов'язковості складовим нової європейської політико-економічної структури» [3, с. 133–134].

Важко назвати галузь права ЄС, – чи то митне право, право інтелектуальної власності, інституційне право, банківське право, право компаній, право охорони навколишнього середовища, інші галузі права, у формуванні, становленні та розвитку яких не брав би участі Суд Європейського Союзу. Зазначене також обумовлено і тим, що у системі ЄС застосовується принцип неподільності

влади, інституційного балансу, який гарантує участь практично всіх комунітарних інститутів (різною мірою) в законотворчому процесі [21, с. 6].

Право, сформоване в рамках ЄС, володіє характерними ознаками та особливостями, що обумовлюється тим, що між Європейським Союзом та міжнародними організаціями існують істотні відмінності. Одне з сучасних визначень права Європейського Союзу, на нашу думку, доволі чітко визначає його особливості та вплив судового органу на формування його сутнісних характеристик. Ідеться про формулювання, автором якого є відомий російський вчений у галузі порівняльного правознавства – А. Х. Саїдов, який відзначає, що право ЄС, сформоване на стику міжнародного та національного права, володіє самостійними джерелами та принципами. Його автономність підтверджено рядом рішень Суду Європейських Співтовариств. Воно носить характер наднаціональності [16, с. 204–205]. Вже під час створення ЄС замислювали як особливу форму об'єднання держав. Якщо діяльність міжнародної організації має просторову, а не територіальну сферу дії, то в ЄС іде мова саме про територіальну сферу дії органів.

У праві ЄС детально розроблено концепцію передання повноважень, під якою розуміють відмову держави від власних суверенних повноважень і одночасне визнання дії у власних національних правових актах міжнародних міжурядових організацій. Юридичними ознаками передачі повноважень є перенесення суверенних прав на рівень міжнародної організації, які не вилучаються автоматично із предметної сфери регулювання держав-членів; адресатом переданих повноважень виступає міжнародна організація, її правовою формою передачі є міжнародний договір [5, с. 176]. Суб'єктами права Співтовариств у ряді випадків виступають фізичні та юридичні особи держав-членів. У інституційному механізмі функціонують органи, що формуються з посадових осіб, які незалежні від законодавчої, виконавчої та судової влади держав-членів. Деякі внутрідержавні органи (національні суди держав-членів) можуть безпосередньо звертатися до органів ЄС без отримання попереднього дозволу з боку національної влади [20, с. 330, 354–457]. Органи ЄС своїми актами в праві уповноважувати органи держав-членів, їхніх фізичних та юридичних осіб безпосередньо без необхідності отримання санкцій національної влади.

Досягнення Європейським Союзом високого рівня політичної, економічної та правової інтеграції обумовлює постійний розвиток його правової системи, вдосконалення форм і засобів досягнення його завдань і цілей. Право, яке сформувалося у процесі діяльності ЄС, забезпечує не лише досягнення цілей, які ставить перед собою ЄС, але й спрямоване на досягнення мети щодо поглиблення європейської інтеграції. Відбувається розширення предметної та територіальної юрисдикції ЄС.

Отже, особлива правова природа Європейського Союзу, специфічні особливості його правової системи, визначені ним завдання та цілі вимагають існування чіткої та логічно побудованої системи форм існування права ЄС. Їхнє формування повинно, з одного боку, відбуватися відповідно до механізмів

формування права в рамках міжнародних організацій, а з іншого – забезпечувати особливі завдання і цілі в рамках компетенції, отриманої ЄС внаслідок передання своїх повноважень державами-членами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Андрійчук О.* Конституційні цінності єдиної Європи / Олесь Андрійчук // Юридичний журнал. – № 5 (47). – С. 60–61.
2. *Андрійчук О.* Роль комунітарних принципів у процесі застосування права ЄС / О. Андрійчук // Юридичний журнал «Юстиніан». – № 3. – 2007.
3. *Гнатовський М.* «Концепція «європейського правового простору» в контексті проблем європейської інтеграції / М. Гнатовський // Право України. – 2003. – № 1. – С. 133–134.
4. *Головко-Гавришева О. І.* Правове регулювання соціальної політики у Європейському Союзі: теоретичні аспекти : Монографія / О. І. Головко-Гавришева. – Львів, 2008. – 220 с.
5. *Головко-Гавришева О. І.* Правове регулювання соціальної політики у Європейському Союзі: теоретичні аспекти : Монографія / О. І. Головко - Гавришева. – Львів, 2008. – 220 с.
6. *Луць Л. А.* Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України / Л. А. Луць. – К., 2003.
7. *Микієвич М. М.* Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки : монографія / М. М. Микієвич. – Львів, 2005.
8. Податкові аспекти права СОТ та асгвіс ЄС. Орієнтири податкової реформи в Україні / Вовк Т., Водянніков О., Коноваленко І. ; за ред. С. Шевчука. – Харків : Консум, 2004.
9. Принцип верховенства права : проблеми теорії та практики: у двох книгах [за заг. ред. Ю.С. Шемшученка]. – К. : Конус-Ю., 2008.
10. *Бусыгина И. М.* Европейский Союз: новые измерения концепции суверенитета/ Политическая наука. Суверенитет в условиях глобализации. Опыт политики Запада и Востока : Сб. науч. Трудов / ред. и сост. И. В. Кудряшова. – М.: ИНИОН РАН, 2005.
11. Договор про Європейський Союз // Європейський Союз: Основопологаючі акти в редакції Ліссабонського договору з коментарями. – М. : ИНФРА – М., 2010.
12. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека : Учебник [Рук. авт. колл и отв. ред. д.ю.н., проф. Л. М. Энтин]. – М., НОРМА.
13. *Кашкин С. Ю.* Лиссабонский договор – новый этап развития права Европейского Союза / Кашкин С. Ю. // Государство и право. - 2008. - № 9.
14. *Марченко М.Н.* Право Европейского Союза. Вопросы истории и теории: учеб. пособие – М. : Проспект, 2010.
15. *Муромцев Г. И.* Право ЕС (европейское право), его источники / Г. И. Муромцев // Право Европейского Союза: правовое регулирование торгового оборота: учеб. пособие / под ред. В. В. Безбаха, А. Я. Капустина, В. К. Пучинского]. – М. : Зерцало, 1999.

16. Саидов А. Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности) : учебник /А. Х. Саидов ; отв. ред В. А. Туманов. 2-е изд., доп. и перераб. - М. : Юристъ, 2009.
17. Скакун В. Ф. Общее сравнительное правоведение: Основные типы (семьи) правовых систем мира : учебник / Скакун В. Ф. – К : Ін Юре, 2008. – С. 85.
18. Скурко Е. В. Глобальная и региональная торгово-экономическая интеграция: Эффективность правового регулирования. – СПб. : Издательство Р. Асланова. Юридический центр Пресс, 2004.
19. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Тихомиров Ю. А. – М., 1996. – С. 7
20. Хиршлер М. Западноевропейские интеграционные объединения Хиршлер М., Циммерман Б.; под. ред. М. Аметистова, М. И. Брагинского. – М., 1987. – С. 330, 354–357
21. Хохлов И. И. Наднациональность в политике Европейского Союза / Хохлов И. И. – М. : Междунар. отношения, 2007. – С. 6.
22. Чубарьян А. О. Европейская идея в истории. – М., 1987; Проект Иржи Подебрада об организации мира и современность// В.М. Корецкий. Избранные труды/ Редкол. В. Н. Денисов (гл. ред.) и др. – К., 1989. – с. 395–405.
23. Andenas M. and Usher J. The Treaty of Nice and Beyond. Oxford, 2003. P. 57.
24. Case 166/73, *Rheinmuhlen – Dusseldorf* [1974]E.C.R. 33, para 2.
25. Case 11/70, *Internationale Handelsgesellschaft* ECR 1125 1134.
26. Case 200/85 *Commission v. Italy* [1986] ECR 3953, para 8; Case 196/85, *Commission v. France* [1987] E.C. R. 1597.
27. Case 46/80, *Vinal SpA v. Orbat SpA* [1981] 3 C.M. L.R. 524, Opinion of Advocate-General Reichhl, at 531.
28. *Foster N.* Foster on EU law, Oxford University press, 2006. – P.198.
29. *Josselin J.-M., Marciano A.* How the court a gederation of the EU / J. M. Josselin , A. Marciano // The Review of International Organizations. – 2007. – Vol. 2.- P. 59–75
30. Prawo Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe. [Pod redakcją Jana Barcza]. Wydanie trzecie. Wydawnictwo Prawo i Praktyka Gospodarcza. – Warszawa, 2006. - S. I–44.
31. Rougemon D. de Europe: dépasser l' etat nation. Preuves 1970. 4-4 trim. P. 54–59.
32. Sprawa C-283/81, *CILFIT v. Ministry of Health* [1982] ECR.
33. *Tillotson J.* European Community law. Text, Cases and Materials. Second Edition. University of Manchester. – 1996. – P. 31.
34. *Weatherill S., Beaumont P.* EC Law: 2-nd ed. – London; N.Y. : Penguin Books, 1995. – P. 193.

Стаття надійшла до редколегії 25.09.2011 р.

Прийнята до друку 05.05.2012 р.

EUROPEAN UNION LAW: MODERN CONCEPTUAL APPROACHES

Iryna Yavorska

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universitetska St., 1, Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-41-99*

The article examines the legal system of the EU as of the system of specific type – *sui generis* – and its interaction with legal systems of the EU Member States and of international organisations in Europe.

Key words: EU law, EU legal system, basic treaty of the EU, legal principles of the EU, objectives of the EU.

**ПРАВО ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА: СОВРЕМЕННЫЕ
КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ**

Ірина Яворська

*Львівський національний університет імені Івана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина, 79000, тел. (032) 239-41-99*

Раскрыты особенности правовой системы Европейского Союза как правовой системы особого рода – *sui generis*, ее взаимосвязи с правовыми системами государств-членов и европейских международных организаций.

Ключевые слова: право Европейского Союза, правовая система ЕС, принципы права ЕС, цели ЕС.